

יום השואה הראשון

עיון היסטורי מגלה כי הרבנות הראשית הקדימה את הכנסת בניסיונה לקבוע יום זיכרון לשואה, אלא שכשלה ולא הצליחה להטמיעו בציבור הרחב. לתולדותיו של עשרה בטבת כיום השואה

שמואל כ"ץ

עוד בטרם הסתיימה מלחמת העולם השנייה, ב"ז בטבת תש"ה (1945), קיימה הרבנות הראשית דיון ראשון על הצורך לקבוע יום זיכרון לדורות לשואה שאירעה זה עתה ועל החובה להנציח את הקדושים שנספו בה. במשך השנים הבאות התקיימו מספר ישיבות, ובהן הועלו הצעות שונות לגבי התאריך המתאים ליום זה. מסיבות שונות לא התקבלה כל החלטה בנדרון והעניין נדחה כל פעם מחדש.

רק בשנת תש"ט (1948), לאחר פניות רבות ודרישה חוזרת ונשנית מצד גופים שונים ויחידים שרצו לומר קדיש על יקיריהם ולא ידעו את יום מותם, ומתוך הבנה שלא ניתן למשוך יותר עניין זה פן יקדימו אותם אחרים, שלחו הרבנים הראשיים – הרב הרצוג והרב עוזיאל – מכתב לחברי מועצת הרבנות הראשית המורחבת, ובו ביקשו את הסכמתם לקבוע את יום טבת כיום זיכרון כללי לשואה.

מספר תשובות ניתנו לפנייה זו. הרב יעקב עדס הסתייג בתחילה בשל החשש כי בכך יישכח זכרו של אסון החורבן שעליו אבלים באותו יום, אך לבסוף הסכים להצעת הרבנים ש"כרוך טעמים ונימוקים עמום". גם הרב שלום אזולאי ורבה הראשי האשכנזי של תל-אביב, הרב איסר יהודה אונטרמן, הצטרפו לדעת התומכים, וגם רבה הראשי הספרדי של תל-אביב, הרב י"מ טולדנו, הסכים לתאריך שהוצע, אלא שלגבי תוכנית היום הוסיף שתי הערות. ראשית, טוב לקחת לדעתו קינה ישנה ולהתאימה בשינויים קלים לאירועי הזמן. שנית, כדאי לקבוע מקום מיוחד בירושלים, בשכנות למקום בית-המקדש, שם יודלק נר נשמה גדול לעילוי נשמת כל המיליונים, שכן לא לכולם יש קרובים שידליקו נר עבורם.

לעומתם, הרב אליהו מרדכי וולקובסקי לא הסכים לתאריך שהוצע. לדעתו, הוא לא יתקבל ברצון אצל רוב האומה: "מה יאמרו הבריות – ישבו שבעה נקיים על מדוכה זו והעלו מה? יש רק סיבה אחת, שיום קצר ויותר קל התעניתו". את מכתבו הוא סיים: "בבקשה ובתחנונים לא עשרה בטבת, שלא יהיה תפארתנו על זה הדרך".

שתי הצעות העלה הרב וולקובסקי במקום עשרה בטבת:

א. ט' באב – בו פרצה מלחמת העולם הראשונה, שתוצאותיה הביאו למלחמת העולם השנייה. ולגבי סדר היום: יש להוסיף קינה מיוחדת. במגילת החורבן יש להזכיר את השמדת יהודי רוסיה במלחמת העולם הראשונה, את חללי מאורעות תרפ"ט ואת קרבנות לוחמי החירות שלחמו כנגד ממשלת המנדט למען הצלת האומה ובניין הארץ.

ב. ט"ז בכסלו – תענית ציבור בהרבה קהילות לחברי חברה קדישא האומרים בו סליחות מיוחדות.

יום זה ייקבע כיום צום וזיכרון והוא יוצמד לט"ז בכסלו, שייקבעו כימי משתה ושמוחה, משלוח מנות, צדקה ומתנות לאביונים, לזכר ההחלטה באו"ם בכ"ט בנובמבר (י"ז בכסלו) תש"ח (29.11.47) על הקמת מדינה יהודית. יום האבל והזיכרון יהיה כתענית אסתר המקדימה את פורים, וימי השמחה הכפולים שלאחריה יהיו על שום שההחלטה באו"ם הייתה צריכה להתקבל בט"ז בכסלו אך נדחתה ביום אחד, ובכך נמנע חילול שבת המוני כאשר העולם היהודי, בארץ ובתפוצות, יצא לחגוג. כמו כן, תחובר מגילה קצרה על החורבנות האחרונים והניסים והנפלאות

שנעשו בכל התקופה.

במקביל להצעת הרבנות פנה הרב הרצוג אל ההיסטוריון משה צ'ינוביץ' בהודיעו: "סוף סוף החלטנו לקבוע עשרה בטבת ליום אבל וזיכרון כללי לקדושי הגולה הי"ד", וביקש ממנו שיחבר מגילה קצרה בשם "מגילת אירופה", כדוגמת מגילת אנטיוכוס שנכנסה לסידור באשכנז בחנוכה. לדבריו, קריאתה בהטעמה צריכה לארוך לא יותר מעשר דקות, עליה להיכתב בסגנון תנ"כי ולהסתיים בתבוסת הרשעים ימ"ש ובעליית כוכב בישראל. לדעתו, צ'ינוביץ' הוא

מחד גיסא אי-אפשר שלא לקבוע יום תענית לזכר האסון הנורא של השואה, ומאידך גיסא להוסיף יום תענית מיוחד – גם כן קשה בדורנו. לכן לדעתו היום המתאים ביותר לקביעת הזיכרון הוא עשרה בטבת, שהוא יום צום קצר ואין בו אבל כבד.

לגבי תוכנו של היום, הציע הרב הרצוג את התוכנית הבאה: בתפילת שחרית – לומר סליחה; ובתפילת מנחה – הוספת קינה קצרה וקריאת 'מגילת אירופה'. בכל בית גם יודלק נר נשמה. ואולם, היות שהזמן קצר בינתיים יש להסתפק בהכרח על אמירת

הגולה שלא מתברר יום מותם, ולהוסיף אבל על התענית שביום זה ע"י תוספת סליחה בשחרית, קריאת קינה קצרה במנחה, שתיקרא בשם מגילת אירופה, ושתספר בקיצור את מוראות המאורעות ותסתיים בנחמה, וע"י אמירת קדיש ע"י כל אחד מהקהל שאין לו הורים בחיים. בכל בתי ישראל שבעולם כולו, ידליקו ביום זה נר נשמה לקדושי הגולה.

לאחר זמן הוכנה הודעה נוספת לעיתונות. בפתיחתה נכתב: "המועצה המורחבת של הרבנות הראשית לא"י... קיבלה את ההחלטה דלקמן: קובעים את יום עשרה בטבת ליום זכרון לקדושי הגולה הי"ד". לאחר מכן פורטה התוכנית לאותו היום:

בתפילת שחרית: תפילת אזכרה לנשמות הקדושים, שתוקנה על-ידי הרבנות הראשית (לכנס האבל של רבני הארץ, שהתקיים בכ" בכסלו תש"ג, 29.11.42 – ש"כ). במקום שתפילה זו לא מצויה, יש לומר את נוסח "אל מלא רחמים" הרגיל בתוספת הזכרת הקדושים הי"ד. לאחר התפילה יש ללמוד שלוש משניות: ברכות ט; סוטה ה; עוקצין ג יב. לאחר הלימוד, על כל הקהל, מלבד אלו ששני הוריהם בחיים, לומר קדיש דרבנן.

בתפילת מנחה: לאחר הקריאה בתורה בפרשת "ויחל", תפילת "אב הרחמים"; לפני "עלינו לשבח" יאמר כל הקהל פסוק בפסוק אחרי הש"ץ את פרקי התהילים ע"ט וקכ"ו. בתפילת ערבית, שחרית ומנחה, לאחר "עלינו לשבח", על כל הקהל, מלבד אלו ששני הוריהם בחיים, לומר אחרי הש"ץ "קדיש יתום" פסוק בפסוק. בכל בתי-הכנסת ובכל בית בארץ ובתפוצות יש להדליק נר נשמה בכל מעת לעת של עשרה בטבת.

לבסוף באה הערה: "לשנה הבאה, אם לא יבוא משיח צדקנו, יוסיפו סליחה וקינה מתאימות שתיקבענה א"י על-ידי הרבנות הראשית".

חשוב לציין שבהודעה זו לא צוין שיום זה נועד רק לאלו שיום מותם אינו ידוע, כפי שצוין בהודעה הראשונה. כמו כן, בתוכנית היום לא נזכרו סליחה או קינה, כפי שזכרו בהודעה הראשונה; כנראה שלא היה מספיק זמן להכין או שלא נמצא האדם המתאים שיסכים לעשות זאת. עוד ניכר בהודעה אחרונה זו שלא נאמר בה שכל מי שלא יודע את יום מותו של קרובו רשאי לנהוג ביום זה כביאד-צייט.

ניכר בהודעה שהיא מכוונת ליצור יום זיכרון לקדושי הגולה הי"ד, יום זיכרון ציבורי שאינו מיוחד לקהילה הדתית ואף לא ליהודי ארץ ישראל בדווקא.

קיום בפועל

ההכנות לצינון של יום עשרה בטבת החלו, והרבנות הראשית פנתה אל הציבור בבקשה לחבר קינה ליום המיוחד:

אלה המחוננים בכישרון פואטי שחיברו שירי קינה ופזמונים (בצורת הסליחות המקובלות), המביעים את סערת נפשה של כנסת ישראל על שואת הגולה הי"ד, ואת אמונתה איתן באביה שבשמים וביטחונה בישועתו גם יחד, מתבקשים לשלוח ממיטב יצירותיהם, בכיוון ההוא, למזכירות הראשית של הרבנות הראשית.

בקשה זו, מסתבר, לא נענתה: אף קינה לא התקבלה בשולחנה של הרבנות.

בהמשך, הודעות נשלחו לרבני הארץ ולקהילות בעולם. מועצת רבני אמריקה הכריזה על יום 'טבת כ"יום זיכרון לחללי הטבח באירופה'. התקבלו ידיעות שגם במרכזים יהודיים אחרים בעולם יצינון יום זה. לרגל הכרות עשרה בטבת כיום זיכרון כללי

הרבנות הראשית לישראל

יום חללי השואה

יום העשירי בטבת נקבע על ידינו בזמנו לשעה ולדורות, ליום השנה לקולות הקדש, אנשים, נשים וטף, שנספו בהוצאת חמיה בו יא הטמאת של המפלגה הנאצית באירופה, ועשן הכבשות, שברבים קרו על המוקד, כשה... עליהם ויום פקודתם.

לאה מיליוני החללים, שאין סמלם לקביעת יום מותם – קדיש זה לזכרם ולעלוי נשמותיהם הכות הסתור ה' דינו יום זה, יום העשירי בטבת לבניהם ולקרוביהם כדינו של יום הפיחה לאמירת קדיש, ללמוד משניות ולהדליק נר נשמה.

ולכל יהודי באשר הוא שם, קדיש היים הזה לזכר רבבות בני האבות והמספחת שנשמדו לבל ללא השאיר שריד ופול וגואלם הוא בית ישראל כלה, ועל כל אחס להדליק לבלל זה, אור לעשירי בטבת, נר נשמה בביתו, ופי שאין הרינו בחיים. ישו באמירת קדיש בצבור.

בירושלים יעלה הקהל להר ציון לתפילת ערבית ללם משניות ולאמירת קדיש לעילוי נשמות הקדושים, שח מעפרם גנוז במרתף השואה אשר בו.

אחרי קריאת התורה בתפילת שחרית, תיאמר בכל בתי-הכנסות ובתי המדרשות ת האזכרה המיוחדת שנערכה על ידינו בשעת השואה.

שעה לפני תפילת מנחה מתכנס הצבור בכל מקום, בארץ ובתפוצות, לבתי הכנסות וי המדרשות ללמוד משניות ולאמירת מזמורי תהלים פסוק בפסוק.

ובנסות נברך קדיש זה, יחבר לנו ה' את עקדתם לרפא מחץ עמו, לרשעים לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, בגאולה שלמה ובנין בית מקדשנו ותפארתנו בביא.

הרבנות הראשית לישראל
הנשיא: **יצחק איזיק הלוי הרצוג**
המזכיר הראשי: **שמואל אהרן שזורי**

ביום הראשון עשרה בטבת תשי"ג

שנקבע ע"י הרבנות הראשית לישראל כיום הזכרון לקדושי השואה, התקיים בשעה 3.30 אחר-צהר בחדר ציון, בבני-הב"ב שעל יד "מרתף השואה"

האזכרה הכללית לקדושים

בהראם לתכנית.

במשך שעות הלילה והיום יערכו מספרות לימוד ותפילה לעילוי נשמות הקדושים היה.

הודעה להרציון

"לכל יהודי באשר הוא שם". מודעת הרבנות מתשי"ג

המתאים ביותר לכותבה.

תקנת היום

מועצת הרבנות הראשית המורחבת התכנסה לישיבה המכרעת ב"ב בכסלו תש"ט (14.12.48). הרב הרצוג סיפר בישיבה כי רבנים קונסרבטיבים הציעו בפניו לקבוע את עשרה בטבת כיום זיכרון, והוא ענה להם שהרבנות הקדימה אותם בזה. הוא הזכיר כי הוצע לקבוע בעבר יום תענית, אך הייתה לכך התנגדות נמרצת מצד הרב מבריסק, הרב י"ז (וולוזה) סולוביצ'יק, שסבר שיש בכך "בל תוסיף". הרב הרצוג בהחיר כי לטעמו אין בכך כל איסור. בהמשך מנה הרב הרצוג את השיקולים לקביעת היום:

קדיש כללי ובהדלקת נר נשמה בכל בית-כנסת ובית-ספר, ובכל בית בישראל, כאשר הציפייה היא שבמשך הזמן יחברו קינה ותפילה מיוחדות ליום זה.

הרב אונטרמן הציע שעד שתחובר קינה מיוחדת ייבחרו פרקי תהילים המתאימים למהותו של היום. דבר זה נמסר להחלטת הרב הרצוג (הראשון לצינון הרב עוזיאל לא השתתף בישיבה).

בהודעה לעיתונות נכתב: בישיבת המועצה המורחבת של הרבנות הראשית לא"י, שהתקיימה ב"ב בכסלו תש"ט, הוחלט עפ"י הצעת מרן הרב הראשי לא"י הגר"א הרצוג שליט"א לקבוע את העשירי בטבת ליום זכרון קבוע ואחיד למליוני קדושי